

В. Ю. Степанов,

д. держ. упр., професор, професор кафедри туристичного бізнесу,
Харківська державна академія культури

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5892-4239>

Л. А. Гаєвська,

д. держ. упр., професор, професор кафедри національної економіки та публічного управління,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1463-9481>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.8.186

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

V. Stepanov,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor
of the Department of Tourism Business, Kharkiv State Academy of Culture

L. Gaievska,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of National Economy
and Public Administration, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PECULIARITIES OF THE STATE POLICY FOR COMBATING INTERETHNIC CONFLICTS IN UKRAINE

У статті досліджено особливості державної політики протидії міжнаціональних конфліктів до оголошення воєнного стану в Україні, а також шляхи використання можливостей для їхнього якнайшвидшого вирішення. Показано, що на проблеми міжнаціональних конфліктів в Україні впливає специфіка зовнішніх та внутрішніх впливів, а також численні тактичні та стратегічні недоробки в інформаційній політиці на Сході України. Стаття розкриває конституційно-правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні та захист мов національних меншин через міжнародні договори та прийняті нормативно-правові акти в Україні, зокрема щодо визначення особливостей суспільних відносин щодо забезпечення реалізації прав і свобод особами, які належать до національних меншин (спільнот) України. Автор приходить до висновку, що державна політика протидії міжнаціональним конфліктам може стати регулятором міжнаціональних відносин.

The article examines the peculiarities of state policy of counteracting interethnic conflicts before the declaration of martial law in Ukraine, as well as ways to use opportunities for their early resolution. It is noted that in the current conditions of the globalization process, along with the intensification of interethnic communication, there is an urgent need for interaction between carriers of different cultures. At the same time, the complexity of resolving interethnic conflicts as interaction between carriers of interethnic communication is due to a number of factors. Firstly, there was tension in the internal political situation in the country. Secondly, some factors are related to the protracted processes of interethnic reforms. Thirdly, the prospects for resolving the interethnic conflict are affected by the disagreements that have accumulated between the parties to the conflict. This leads to the conclusion that interethnic conflicts can be used as a driving force for either the development or destruction of society.

It is shown that for a multinational state, any internal interethnic conflict inevitably becomes political in nature. For such conflicts, a certain level of organization is possible, along with mass unrest and separatist actions, as we have seen in the eastern Ukraine.

Considering external influences, it was found that the socio-political conflicts resulted in numerous tactical and strategic shortcomings in information policy. In particular, the weakening of information institutions has led to interethnic conflict between the government and local elites.

The article analyses the constitutional and legal regulation of interethnic relations in Ukraine and the protection of national minority languages through international treaties.

Based on the study, the author concludes that the State policy of combating interethnic conflicts in Ukraine creates favourable conditions for the development of national identity of ethnic minorities. In particular, it promotes interethnic harmony and understanding, ensures stability in the state, increases the level of tolerance and prevents the split of society. Accordingly, the state policy of combating interethnic conflicts can become a regulator of interethnic relations.

Ключові слова: державна політика, міжнаціональний конфлікт, міжнаціональні відносини, мова, суспільство, національні меншини.

Key words: state policy, interethnic conflict, interethnic relations, language, society, national minorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Міжнаціональні конфлікти одночасно є і прецедентом, і правовим питанням. Концептуально сторони конфлікту через категорію "національно-етнічні відносини" намагаються увійти себе в ролі "жертви", яку змусили використати право на "самооборону". З цієї метою, як правило, по обидва боки розгортається міжнаціональна політика з метою прагнення до національного самовизначення [21, 23].

У сучасних умовах процесу глобалізації, поряд з активізацією комунікації міжнаціональних спілкування, є гостра потреба у взаємодії між носіями різних культур. Зокрема, йдеться про міжнаціональні відносини, що ґрунтуються на таких основних елементах, як спільність мови, релігії, історії тощо [9, 33]. При цьому поняття "міжнаціональні відносини" визначається як "відносини, що складаються в ході взаємодії національних спільностей з приводу реалізації ними своїх інтересів, як безпосередніх, так і корінних, власне національних і загальнонаціональних... Міжнаціональні відносини, як і національні відносини взагалі мають комплексний характер, включаючи в себе економічні, соціальнополітичні, духовні та ідеологічні відносини, що не виключає, однак, їх відносної цілісності" [23].

Прикладом може бути Схід України, на території якої спілкуються мешканці різних національностей. При цьому, серед національних спільнот на території переважає російськомовне населення. Між національними спільнотами іноді виникали взаємні претензії (міжнаціональні конфлікти) щодо збереження своєї мови, культури, релігії та традицій [21, 22, 33].

Складність вирішення міжнаціональних конфліктів, як взаємодія між носіями різних культур, обумовлена низкою чинників. По-перше, з'явилася напруга у внутрішній політичній ситуації в країні. По-друге, деякі фактори пов'язані з процесами міжнаціональних реформ, що затягнулися. По-третє, на перспективи вирішення міжнаціонального конфлікту впливають розбіжності, що накопичилися між зацікавленими сторонами конфлікту.

Відповідно до цього напрошується висновок, що міжнаціональні конфлікти можна використовувати як рушійну силу або розвитку, або руйнування суспільства. У зв'язку з цим сучасний політичний стан держави вимагає вираженої державної політики протидії міжнаціональним конфліктам та її правового забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз публікацій щодо міжнаціональних конфліктів дозволяє звернути увагу на наукові праці, в яких висвітлюються міжнаціональний світогляд, спосіб життя, поведінка і звичаї, повага до поглядів і думок іншої за національністю людини, прийняття національних культур. Тобто мова йде про життя етнонаціональних груп людей та міжнаціональну толерантність, що відображають в різнопланових працях Л. Аза, П. Альтер, Н. Гришин, Л. Залановська, О. Картунов, В. Кремень, В. Колісник, І. Кресіна, В. Лукічов, А. Матієнко, О. Маруховська, М. Пірен, А. Пойченко, О. Проценко, В. Речицький, О. Рудакевич, М. Степико В. Трошинський, І. Шевель й ін. [9, 13—18, 20, 22, 25, 26, 29, 31]. У працях науковців було розглянуто загальну проблематику національно-етнічних відносин у культурно-етнічному значенні та існування міжнаціональних конфліктів у межах однієї держави. Деякі вчені, що характеризують етнічні та національні явища та їх характеристики, іноді стверджують, що вони значною мірою взаємно накладаються. Але це не відповідає дійсності [24, 32]. Відповідно до цього теоретичний та практичний стан заявленої тематики вимагає уточнення та продовження пошуку в напрямку подолання міжнаціональних конфліктів в Україні. Зокрема, дуже важливо зрозуміти передумови загострення міжнаціональних конфліктів та опанувати мистецтвом їх управління і врегулювання [14, 16, 25, 26].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою цієї статті є дослідження державної політики протидії міжнаціональним конфліктам напередодні оголошення воєнного стану в Україні, а також шляхи використання можливостей для їхнього якнайшвидшого вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи проблематику міжнаціональних конфліктів науковці прийшли до висновку, що "вплив національно-етнічних чинників на соціальні процеси не лише не зменшився на сучасному етапі розвитку людства, але й значно зріс. Одночасно, на рівень, зміст, спрямованість і результати спілкування різних національно-етнічних спільнот між собою впливають різноманітні фактори (духовно-культурні, психологічні, економічні, соціальні, політичні). У свою чергу і національно-етнічні (між-етнічні) відносини суттєво впливають на розвиток різноманітних сфер життєдіяльності особи, функціонування інститутів громадянського суспільства та держави..." [20].

Як зазначають науковці, на ґрунті життєдіяльності особи іноді виникають міжнаціональні питання, що можуть перерости в міжнаціональні конфлікти [13, 17, 24, 26]. Як правило, для багатонаціональної держави будь-який внутрішній міжнаціональний конфлікт неминуче набуває політичний характер [20, 22]. Зокрема, не виключається діяльність певної політичної опозиції із використанням "спекуляції мовним питанням, особливо в період передвиборних кампаній..." [20, с. 195]. Для таких конфліктів можливий певний рівень організованості дій поряд із масовими заворушеннями та сепаратистськими виступами, що ми спостерігали на Сході України.

Розглядаючи проблеми міжнаціональних конфліктів в Україні слід враховувати специфіку зовнішніх та внутрішніх впливів. Відзначимо, що за останні роки внутрішньополітичну ситуацію в Україні визначали такі фактори, як інерція суспільно-політичних процесів, що започатковані раніше, спад економічного розвитку, конфлікти між окремими етнічними групами тощо. Усе це негативно відбивалося на комунікації влади та суспільства. При цьому слід враховувати й потужну медіа—інформаційну політику Росії [33].

Щодо державної інформаційної політики, то вона гальмується внутрішніми проблемами. Зокрема, відсутність комплексної стратегії державної інформаційної політики створює проблеми щодо використання наявного медіа-потенціалу та законодавчого забезпечення функціонування міжнаціонального медіа-простору щодо міжнаціональних питань.

Розглядаючи зовнішні впливи слід зауважити, що наслідком міжнаціональних (суспільно-політичних) конфліктів стали численні тактичні та стратегічні недоробки в інформаційній політиці на Сході України. Зокрема, ослаблення інформаційних інститутів спричинило багато міжнаціональних питань у відносинах влади та місцевих еліт.

Загострення міжнаціональних конфліктів, що відбувалися на Сході України за підтримки Російської Федерації напередодні оголошення воєнного стану в Україні, відзначила і керівник Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні Г. Бауманн, а саме: "конфліктна ситуація на території України розпочалася ще в 2013 р., а у 2014 р., після анексії Криму та окупації територій на Сході України, гостро розширилась..." [19, с. 6]. Крім того відзначимо, що з появою нових псевдо державних утворень у 2014 р., Російська Федерація проводила і продовжує проводити політику міжнаціональної агресії

на Сході України та розглядає рух України в бік Заходу як загрозу своїм національним інтересам [19, 21, 33].

Коментуючи ситуацію, що склалася, співдиректор програми зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру Разумкова М. Пашков висловив свою думку. Він відзначив, що "Кремль демонструє явне небажання та неготовність до будь-яких компромісів. Більше того, російська сторона посилює напруженість, даючи зрозуміти, що розмовлятиме з Києвом виключно в ультимативному тоні та з позиції сили. Приклади тому — "гуманітарний" указ В. Путіна про роздачу російських паспортів мешканцям "ДНР-ЛНР", обмеження на постачання нафтопродуктів в Україну, спроби екстрено зібрати Раду безпеки ООН для обговорення українського Закону про мову тощо..." [19, с. 17]. На підтвердження цієї тези, за даними ЗМІ, за 2020 рік російська сторона видала жителям окупованих територій Донбасу 254 тис. російських паспортів [27]. При цьому спецслужби РФ активно використовували найманих Інтернет-агітаторів для пропаганди навколо міжнаціональних конфліктів в Україні [30].

З цього приводу, на думку судді Конституційного Суду України (КСУ) В. П. Колісника, "російське законодавство про спрощене прийняття громадян України до громадянства Російської Федерації, зокрема тих, які постійно проживають на території окремих районів Донецької та Луганської областей, тобто мешкають на окупованій Росією території, та практика масового прийняття громадян України до російського громадянства суперечать пункту 4 Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод від 12 лютого 2015 року, згідно з яким на території окремих районів Донецької та Луганської областей передбачене "проведення місцевих виборів згідно з українським законодавством". Порушення полягає у тому, що саме таким чином Російська Федерація штучно змінила й продовжує змінювати в бік зменшення кількість українських виборців на окремих частинах української державної території..." [4].

Щодо окупованих територій, то слід зробити наступне зауваження. Після звільнення окупованих територій Донецької і Луганської областей та відновлення Україною повного контролю над державним кордоном, на нашу думку, ще деякий час проведення вільних виборів буде під питанням. Ця думка пояснюється тим, що згідно Рішення КСУ від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017 (абзац одинадцятий підпункту 2.4 пункту 2) вибори "можуть вважатися вільними та демократичними, тобто такими, що проводяться на демократичних засадах та з дотриманням демократичних процедур, лише за умови свободи вираження поглядів, вільного обігу інформації, свободи політичної діяльності, багатопартійності й політичної, ідеологічної та соціально-культурної багатоманітності. Дотримання зазначених умов має передувати голосуванню на виборах... як усталена політична практика, заснована на політичній конкуренції та рівності суб'єктів виборчого процесу й позбавлена загрози переслідування, тиску або інших неправомірних дій щодо таких суб'єктів..." [5]. Тобто буде потрібен деякий час для поновлення на звільнених окупованих територіях "демократичних засадах" з метою "дотримання демократичних процедур".

У науковій дискусії міжнаціональні конфлікти іноді необґрунтовано ототожнюються з міжнаціональними відносинами, які визначаються як "відносини, що складаються в ході взаємодії національних спільнот з приводу реалізації ними своїх інтересів, як безпосередніх, так і корінних, власне національних і загальнонаціональних..." [23]. Підтвердженням позитивної міжнаціональної політики України до інтересів національних меншин є "Рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України..." [3].

У Рішенні КСУ відзначено, що "відповідно до частини третьої статті 10 Конституції України в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11 Конституції України). Неприпустимість привілеїв чи обмежень, в тому числі і за мовними ознаками, закріплена в частині другій статті 24 Конституції України.

Частина п'ята статті 53 Конституції України містить положення, згідно з яким громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства..." [3].

Наведене підтверджує, що в Україні, на конституційній основі, гарантується право на вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин. Крім того, використання і захист мов національних меншин відповідають як численні вітчизняні законодавчі акти, так і міжнародні договори. Зокрема, слід відзначити "Рішення про Угоду з питань, пов'язаних із відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів". (дата набуття чинності: 17 травня 1996 р.) [8]. Україна, "з метою реалізації Угоди, виходячи з необхідності відновлення історичної справедливості, підтверджуючи згоду взяти на себе зобов'язання щодо захисту законних інтересів депортованих осіб, національних меншин і народів, добровільного повернення в місця їхнього проживання на момент депортації..." [8].

Великого значення набула "Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин" (Страсбург, 1 лютого 1995 року) [2]. Згідно Рамкової конвенції Україна погодилась, що "Захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним з напрямків міжнародного співробітництва (ст. 1). Сторони зобов'язуються гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У цьому зв'язку будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється (ст. 4.1). Сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину (ст. 5.1)..." [2].

Крім того, для врегулювання міжнаціональних взаємин Україною була підписана "ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ регіональних мов або мов меншин" (Страсбург, 5 листопада 1992 року, дата набуття чинності Хартії в Україні: 01.01.2006). У Хартії відзначено, що "право на використання регіональної мови або мови меншини у приватному та суспільному житті є невід'ємним правом відповідно до принципів, проголошених у Міжнародному пакті Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права, та відповідно до духу Конвенції Ради Європи про захист прав і основних свобод людини... При цьому, "термін "регіональні мови або мови меншин" означає мови, які: i) традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави; та ii) відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави..." [1].

Особливо слід відзначити і той факт, що в 1991 році Україна, як молода держава, серед перших нормативно — правових актів прийняла "Декларацію прав національностей України" [10]. Уперше було задекларовано, що "Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації... Українська держава забезпечує право своїм громадянам вільного користування російською мовою. В регіонах, де компактно проживає кілька національних груп, нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнята для всього населення даної місцевості..." [10]. На думку науковців, виділення російської мови в національному законодавстві було обумовлено тим, що "російською мовою користується значна частина населення України і в тому числі представники національних меншин..." [20, с. 194].

Якщо розглядати засади конституційного ладу України, то українська мова має ключове значення в згуртуванні громадян України всіх національностей [11]. З цього приводу В. Речицький наголошує: "Що ж стосується мови, на якій функціонує державний апарат, то вона закономірно має бути державною, тобто українською. Адже більшість громадян України говорить саме цією мовою. Підкоряючись більшості, держава тим самим здійснює функцію соціального умиротворення, адже в іншому випадку її політика породжувала б суттєво більше конфліктів, ніж це випливає з аналізу українського культурного контексту..." [29].

На думку українського науковця О. Рудакевича, який розглядав співіснування різних етнокультур та народів, "Нація не може існувати ні без спільної культури (мови, цінностей, звичаїв, міфів, символів тощо), ні без спільного політичного життя громадян. Але основою спільної культури мала б бути мова і культура титульного етносу, збагачена духовними надбаннями інших народів, які населяють країну..." [28].

На цю проблему звернула увагу і Венеціанська Комісія, яка підкреслила, що "використання та захист мов є і залишається в Україні складною та дуже делікатною проблемою, яка неодноразово ставала однією з основних тем у різних виборчих кампаніях і продовжує залишатися предметом дискусії — а іноді і напруженості — в українському суспільстві...", і що "баланс між regio-

нальною мовою та / або мовою національної меншини та захистом української мови як державної, включаючи специфічну ситуацію російської мови, продовжує залишатися серйозним викликом для влади України..." [12, с.4].

З цього приводу, для реалізації і захисту прав осіб, що належать до національних меншин України та припинення політичних спекуляцій навколо використання мов корінних народів і національних меншин, 13.12.2022 був прийнятий Закон України "Про національні меншини (спільноти) України". Закон, який набирає чинності 01.07.2023 р., ще раз підтвердив правовий статус осіб, які належать до національних меншин (спільнот) як частини українського суспільства. У Законі визначено, що "Законодавство щодо правового статусу осіб, які належать до національних меншин (спільнот), складається з Конституції України, цього Закону, інших законів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору..." [6].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Державна політика протидії міжнаціональним конфліктам в Україні створює сприятливі умови для розвитку національної самобутності етнічних меншин. Зокрема, сприяє міжнаціональній згоді і порозумінню, забезпечує стабільність в державі, підвищує рівень толерантності і запобігає розколу суспільства.

Міжнаціональні конфлікти можуть виникати між етносами під час їх політичного життя, протистояння, боротьби між ними за збереження чи зміну статусу, за контроль над територією, ресурсами, за вплив на органи влади тощо. Це засвідчує соціокультурну замкнутість і низький рівень толерантності серед різних етнічних груп, що вимагає цілеспрямованості мовної інформаційної політики.

Міжнаціональне напруження в Україні може загострюватися через відсутність виваженої, толерантної і послідовної державної мовної політики. Відповідно, державна політика протидії міжнаціональним конфліктам може стати регулятором міжнаціональних відносин.

Аналіз державної політики протидії міжнаціональним конфліктам в Україні вказує на проблемні питання щодо врегулювання мовного законодавства України. Відповідно до цього, завдання державної політики протидії міжнаціональним конфліктам полягає в об'єднанні зусиль державних інституцій, професійних спільнот і громадськості в збереженні та розвитку національного культурно-інформаційного простору, що є питанням для подальших досліджень.

Література:

1. Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року. Ратифіковано Законом від 09.12.97 № 703/97-ВР. Дата оновлення: 09.12.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 02.04.2023).

2. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. Ратифіковано Законом від 15.05.2003 № 802-IV. Дата оновлення: 15.05.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 02.04.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (дата звернення: 22.03.2023).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 зі змінами, щодо Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Дата оновлення: 14.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (дата звернення: 02.04.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України "Про вибори народних депутатів України", пункту 3 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про вибори народних депутатів України" щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі" (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року, № 3-р/2017. Дата оновлення: 21.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (дата звернення: 22.03.2023).

6. Закон України "Про національні меншини (спільноти) України" від 13 грудня 2022 року № 2827-IX. Дата оновлення: 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 16.03.2023).

7. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

8. Рішення про Угоду з питань, пов'язаних із відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів від 17.05.1996 р. Дата оновлення: 17.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_c21#Text (дата звернення: 10.03.2023).

9. Декларація принципів толерантності. Затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року. URL: www.religion.in.ua > 9292-deklaraciya-principiv-tolerantnosti-zatverdzen

10. Декларація прав національностей України від 01.11.1991 р. № 1771-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст. 799.

11. Забезпечення прав корінних народів і національних меншин обговорено на слуханнях Комітету з прав

людини. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/195508.html> (дата звернення: 22.03.2023).

12. Висновок Венеційської комісії щодо положень Закону про освіту від 5 вересня 2017 року, стосовно використання державної мови та мов меншин, а також інших мов у освіті, прийнятий Венеційською комісією на її 113-му пленарному засіданні (8-9 грудня 2017 року). URL: [auc.org.ua > sites > default > files > sectors > veneciyska_komisiya](https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/veneciyska_komisiya).

13. Альтер П. Нація: проблема визначення. Націоналізм: антологія: упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000. — С. 580—592.

14. Гришина Н.В. Психология конфликта: учебник. СПб.: Питер, 2000. 464 с.

15. Залановська Л. І. Аналіз дослідження компонентів міжетнічної толерантності в процесі підготовки фахівців. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія". Мукачів, 2015. Вип. 1 (1). С. 41—48.

16. Картунов О., Кремень В., Маруховська О. Жодний тип суспільства не має імунітету від етнічних домагань. Віче. 1998. № 6. С. 6—12.

17. Кимліч В. Лібералізм і права меншин: Пер. з англ. Р. Ткачук; гол. ред. і автор передм. Дж. Перлін; наук. ред. І. Лизогуб. Харків: Центр освіт. ініціатив, 2001. 176 с.

18. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітологічний аналіз: монографія. Київ: Вища школа, 1998. 392 с.

19. Пашков М. Окно возможностей — это скорее локальные и ситуационные компромиссы. Конфликт Москвы и Киева: окно возможностей, сохранение Status Quo или новый виток эскалации: Материалы для Десятой экспертной встречи 18—21 августа 2019 г., Каденаббия, Италия, 2019. С. 16—20. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbass_Italy.pdf

20. Колісник В.П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти: монографія. Харків: Фоліо, 2003. 240 с.

21. Лукічов В. Л. Озброєний конфлікт на території України. Хронологія виконання Мінських домовленостей. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pravo-yak-zbroya-2>

22. Матієнко А. В. Вплив міжнаціональних конфліктів на розвиток політичної системи держави. URL: [dSPACE.onua.edu.ua > bitstream > handle > Матієнко](https://dSPACE.onua.edu.ua/bitstream/handle/Matienko).

23. Міжнаціональні відносини. Терміни і визначення. Політика і час. 1992. № 2. С. 34.

24. Огульчанський Ю. Права людини в Україні на тлі міжетнічних взаємин. Права людини в Україні: Щорічник. 1994. Київ, 1996. С. 49.

25. Пірен М. І. Етнополітичні процеси в сучасній Україні: навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ при Президентіві України, 1999. 206 с.

26. Пойченко А. Конфлікти в громадянському суспільстві. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. пр. Укр. Акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ: Вид-во УАДУ, 2001. 248 с.

27. Паспортизація ОРДЛО застопорилась? Радіо Свобода, 6 жовтня 2020 р. URL: <https://www.radio-svoboda.org/a/30877563.html>

28. Рудакевич О. Культурні та ідеологічні засади національної моделі конституціоналізму. Віче. 2012. № 19. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3326/>

29. Речицький В. Рішення Конституційного Суду України щодо тлумачення статті 10 Конституції України. Російсько-український бюллетень. 2000. № 6—7. С. 139—142.

30. Служба безпеки України, 28 квітня 2020 р. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/7517>

31. Степико М. Українська політична нація: проблеми становлення. Політичний менеджмент. 2004. № 1. С. 9—20.

32. Симонс-Симонолевич К. Поняття нації: спроба теоретичного пояснення. Націоналізм: антологія: упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000. С. 542.

33. Україна 2019-2020: широкі можливості, суперечливі результати. Центр Разумкова, 2019 р. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-Pidsumki-UKR_ENG.pdf

References:

1. Council of Europe (1995), "The Framework Convention for the Protection of National Minorities", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (Accessed 25 March 2023).

2. Council of Europe (1992), "The European Charter for Regional or Minority Languages", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (Accessed 25 March 2023).

3. Constitutional Court of Ukraine (1999), Decision "On the official interpretation of the provisions of Article 10 of the Constitution of Ukraine on the use of the state language by state authorities, local self-government bodies and its use in the educational process in educational institutions of Ukraine (case on the use of the Ukrainian language) No. 10-rp/99 of December 14", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (Accessed 25 March 2023).

4. Constitutional Court of Ukraine (2019), Decision "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (Accessed 25 March 2023).

5. Constitutional Court of Ukraine (2017), Decision "On Elections of People's Deputies of Ukraine", paragraph 3 of Section II "Final and Transitional Provisions" of the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Elections of People's Deputies of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v010p710-99> (Accessed 25 March 2023).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (Accessed 25 March 2023).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny (VVR), vol. 13, p. 65.

8. CIS (1996), "Decision on the Agreement on issues related to the restoration of the rights of deported persons, national minorities and nations", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_c21#Text (Accessed 25 March 2023).

9. UNESCO General Conference (1995), "Declaration of Principles on Tolerance", available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml (Accessed 25 March 2023).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), "Declaration of the Rights of Nationalities of Ukraine", Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 53, p. 799.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), "Parliamentary hearings on ensuring the rights of indigenous peoples and national minorities", available at: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/195508.html> (Accessed 25 March 2023).
12. Venice Commission (2017), "Opinion of the Venice Commission at its 113th plenary session (Venice, December 8-9, 2017)", available at: https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-137/veneciyska_komisiya.pdf (Accessed 25 March 2023).
13. Alter, P. (2000), "Nation: the problem of definition", Natsionalizm: antolohiia [Nationalism: Anthology], Smolokyp, Kyiv, Ukraine, pp. 580—592.
14. Hryshyna, N.V. (2000), Psihologija konflikta [Psychology of Conflict], St. Petersburg, Russia.
15. Zalanovska, L.I. (2015), "Analysis of the study of the components of interethnic tolerance in the process of training specialists", Scientific Bulletin of Mukachevo State University: Collection of scientific papers. Series "Pedagogy and Psychology", vol. 1 (1), pp. 41—48.
16. Kartunov, O. Kremen, V. and Marukhovska, O. (1998), "No type of society has immune from ethnic harassment", Veche, vol. 6.
17. Kymlichka, V. (2001), Liberalizm i prava menshyn [Liberalism and minority rights], Centre for Educational Initiatives, Kharkiv, Ukraine.
18. Kresina, I. (2006), "Ukrainian national consciousness and contemporary political processes", Etnopolitohichnyj analiz [Ethnopolitical Analysis], Kyiv, Ukraine, pp. 327—352.
19. Pashkov, M. (2019), "The window of opportunity is rather local and situational compromises", The Moscow-Kyiv conflict: Window of opportunity, preservation of the Status QUO or a new round of escalation? Materials for the Tenth Expert Meeting, Cadenabbia, Italy. Kyiv, August 18-21, available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbass_Italy.pdf (Accessed 25 March 2023).
20. Kolisnyk, V.P. (2003), Natsional'no-etnichni vidnosyny v Ukraini: teoretychni zasady ta konstytutsijnopravovi aspekty [National and Ethnic Relations in Ukraine: Theoretical Foundations and Constitutional and Legal Aspects], Folio, Kharkiv, Ukraine.
21. Lukichov, V.L. (2020), "Armed conflict on the territory of Ukraine. Chronology of the implementation of Minsk Agreements", available at: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pravo-yak-zbroya-2> (Accessed 25 March 2023).
22. Matiyenko, A.V. (2013), "The impact of ethnic conflicts on the development of the political system of the state", available at: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/7447> (Accessed 25 March 2023).
23. Polityka i chas (1992), "Interethnic Relations. Terms and Definitions", Polityka i chas, vol. 2, pp. 34.
24. Ohulchanskyi, Yu. (1996), "Human rights in Ukraine against the background of interethnic relations", Prava liudyny v Ukraini: Schorichnyk. 1994 [Human rights in Ukraine: Yearbook. 1994], Pravo, Kyiv, Ukraine.
25. Piren, M. (1999), Etnopolitychni protsesy v suchasniy Ukraini [Ethnopolitical Processes in Modern Ukraine], Kyiv, Ukraine.
26. Poichenko, A. (2001), "Conflicts in Civil Society", Formuvannia hromadians'koho suspil'stva v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy [Formation of Civil Society in Ukraine: Status, Problems, Prospects], Prospects, Kyiv, Ukraine.
27. Radio Svoboda (2020), "Has the passportization of the SADLR stalled?", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/30877563.html> (Accessed 25 March 2023).
28. Rudakevych, O. (2012), "Cultural and ideological foundations of the national model of constitutionalism", Veche, vol. 19, available at: <https://veche.kiev.ua> (Accessed 25 March 2023).
29. Rechyskyi, V. (2000), "Decision of the Constitutional Court of Ukraine on the interpretation of Article 10 of the Constitution of Ukraine", Russian-Ukrainian Bulletin, vol. 6—7, pp. 139—142.
30. Security Service of Ukraine (2020), available at: <https://www.ssu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/7517#.EWj9alKr.dpbs> (Accessed 25 March 2023).
31. Stepko, M. (2004), "Ukrainian political nation: problems of formation", Political management, vol. 1, pp. 9—20.
32. Symons-Symonolevych, K. (2000), "The Concept of the Nation: Attempt at the Theoretical Explanation", Natsionalizm: antolohiia [Nationalism: Anthology], Smolokyp, Kyiv, Ukraine.
33. Tsentr Razumkova (2019), "Ukraine 2019-2020: great opportunities, contradictory results", available at: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-Pidsumki-UKR_ENG.pdf (Accessed 25 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 29.03.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663